

The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

International Journal of Social Science

Doi number: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2494>

Number: 27, p. 247-268, Autumn I 2014

MİRAS ÂYETİ VE CÜRCÂNÎ'DE ASHÂBU'L-FERÂİZ

THE QURAN VERSE OF İNHERİTANCE AND ASHABUL-FERÂİZ İN CURCANİ

Yrd. Doç. Dr. Şaban KARASAKAL

Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Özet

Kendine has özellikleri olan miras hukukunun, hem Müslümanların sosyal, ekonomik hayatlarında hem de İslam hukukunda ayrı bir yeri vardır. Mekke döneminde miras konusunda hukukî bir düzenleme yapılmadığı ve mirasın Arapların örfî hukukuna göre uygulandığı anlaşılmaktadır. Hukuki uygulamalar Medine'ye hicretin ardından Ensar ile Muhacir arasında tesis edilen kardeşliğin başlangıçta bir mirasçılık sebebi kabul edilmesi ve sonra başta ana baba olmak üzere kadın erkek ayırımı yapılmaksızın akrabaya vasiyet etmenin gerekliliği ifadesiyle, Müslümanlar miras hükümlerine hazırlanmaya başlamıştır.

Kurân-ı Kerîm'de mirasçılar ve payları hakkında ayrıntılı açıklama, Nisâ sûresinin (4) 11-12 ve 176. âyetlerinde yer almaktadır. Bu âyetler aynı zamanda İslam miras hukukunun temel esaslarını belirlemektedir. Ferâiz ilmi, ilgili âyetler, hadisler ve Hz. Peygamber'in uygulamaları temel alınarak, fıkıh kitapları içerisinde işlenmiş olduğu gibi, müstakil eserler de meydana getirilmiştir.

İşte bu müstakil eserlerden birisi meşhur Hanefi fıkıhçısı Muhammed b. Abdırreşîd es-Secâvendî'nin "*el-Ferâizü's-Sirâciyye*" isimli eseridir. Yazdığı şerh ve haşiyeleri, İslam dünyasının her tarafındaki medreselerde nesilden nesile intikal ederek el kitabı haline gelmiş olan Seyyid Şerif Cürcânî, bu esere "*Şerhu's-Sirâciyye*" ismiyle bir şerh yazmıştır. Biz çalışmamızda öncelikle Nisâ sûresinin ilgili âyetleri hakkında müfessirlerin görüşlerini verip, miras ve ferâiz ilmi ile alakalı temel kavramları kısaca izah edeceğiz. Sonra da ismini zikrettiğimiz şerhten ashâbu'l-ferâiz (kırk hal) diye kavramsallaşmış olan, mirasta muayyen hisseleri olan pay sahiplerinin değişik durumlarına dair metni sadeleştirip, kısaca açıklamaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Cürcânî, Miras, Ferâiz, Terike, Hisse

Abstract

The inheritance law has a special place both in Muslim people's social and economic life, and in Islamic law. It's clear that no legal regulation on

heritage was put at Meccan period, hence, the heritage law was run according to traditional Arabic law. The legal practices appeared at Madinah period, after the brotherhood between Ensar and Muhajir that established after Hicra (migration to Madinah) had been accepted as an inheritance reason, then the last will for relatives, men or women, including firstly parents, had been made compulsory. So, Muslims were prepared for inheritance laws.

The detailed explanations about heirs and their shares in Quran take places in chapter of Nisa/4 verses no. 11-12 and 176. These verses set up the basic foundations of inheritance law of Islam. The "ilmu'l-faraid" (the Islamic inheritance jurisprudence) which was formulated depending on related verses, hadiths and the practices of the Prophet (pbuh) was studied within fiqh books, as well as studied in separate works.

One of these separate works is the book of "el-Ferâizü's-Sirâciyye" written by famous Hanafi jurist Abdirreshid es-Secavendi. Seyyid Sherif Curcani, whose commentaries and glosses had been handbooks and text-books during centuries in schools all-over the Islamic world, wrote a commentary named "Sherh al-Sirâjiyya" on Secavendi's book. This article deals with commentators views on related verses of Nisa chapter, then explains basic concepts about the Islamic inheritance jurisprudence briefly. Finally, I present a simplification and a short explanation of the text that contains the forty states about the given shares of heirs (ashabu'l-ferâiz) and.

Key Words: Curcani, Inheritance, Faraid, Heritage, Share

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerîm'de "وَلِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ" / *Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır.*¹ âyetinde, dünya üzerinde kalıcı mülk ve hâkimiyetin Allah'a ait olduğu bildirilmektedir. Bu âyetteki miras kelimesi ve bu kökten türemiş isim ve fiiller gerek sözlük anlamlarında gerekse hukukî ilişki bakımından mirasçılık manasında birçok âyette yer alır.² Çeşitli hukuk sistemlerinde sadece erkeklerin mirasçı olduğu ya da erkeklerin, kadın hısımlarından öncelikli olmasına rağmen, İslam miras hukukunda, gerek âyetlerde gerekse hadisler ve icmada bütün bunlar, ayrıntılarıyla kendine özgü bir anlayış ve usulle izah edilmiştir.³

İslam miras hukuku anlamına gelen 'ilm-i ferâiz' İslam hukukunda, ölenlerin terikesi üzerinde yapılacak hususların incelendiği bölümün ismidir. Bu ilme "ferâiz"

¹ Miras kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de iki yerde geçmektedir. Âl-i İmrân, 3/180; Hadîd, 57/10.

² 'v-r-s' kökünden türeyen kelimelerin geçtiği âyetler için bkz.: 'verise': Neml, 27/16; 'evresnâ': A'râf, 7/137; Şuarâ, 26/59; Fâtır, 35/32; Zümer, 39/74; Ğâfir, 40/53; Duhân, 44/28; 'vâris/ün/in': Bakara, 2/233; Hicr, 15/23; Enbiyâ, 21/89; Mü'minûn, 23/10; Kasas, 28/5, 58; Şuarâ, 26/85.

³ Kavakçı, Yusuf Ziya *Suriye-Roma Kodu ve İslâm Hukuku*, Atatürk Üniversitesi Yay., Ankara 1975, s. 8, 9; Aktan, Hamza, "Miras", *DİA*, İstanbul 2006, XXX/143; Eski Yunan Hukukunda ve Brahmanizm'de de erkekler varken kadınlar mirasçı olamamaktaydı. Hindu hukukunda ise kadınlar erkeklere öncelikli idiler. Arap miras geleneği ile Klasik Yahudi hukukunun bu yöndeki uygulamaları için bk. Yazıcı, Abdurrahman, "Sahabe Dönemi Miras Hukuku Uygulaması", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2005, s. 12-20.

denmesi, miras âyetindeki; "Bu hisseler Allah'tan bir farizadır."⁴ ifadesi ile "ferâiz ilmini öğreniniz"⁵ hadisindeki "ferâiz ilmi" sebebiyledir.⁶

İslâm hukuk tarihine bakıldığı zaman, hicret öncesi Mekke döneminde miras konusunda hukukî bir düzenleme yapılmadığı ve Arapların örfî hukukunun uygulandığı anlaşılmaktadır.⁷ Hukuki uygulamalar Medine'ye hicretin ardından Ensar ile muhacir arasında Hz. Peygamber tarafından tesis edilen kardeşliğin (muâhât) başlangıçta bir mirasçılık sebebi kabul edilmesi ve sonra başta ana baba olmak üzere kadın erkek ayrımı yapılmaksızın akrabaya vasiyet etmenin gerekliliği ifade edilerek⁸ müslümanlar miras hükümlerine hazırlanmaya başlandı.

Medine döneminde Resûl-i Ekrem'in miras ahkâmına önem verilmesi yönündeki teşvikinden hareketle müslümanlar, konu hakkında Kur'ân ve Sünnet'te yer alan açıklamalar ve oluşan icmâlar yanında sahâbe ve tâbiînden gelen rivayetleri de dikkate alarak kısa zamanda ferâiz ilmini meydana getirdiler.⁹

Kur'ân'da ve Hz. Peygamber'in söz ve uygulamalarında belirlenen ferâiz, sahâbe döneminden itibaren müslümanlar arasında ayrı bir önemle ele alınmış, nesilden nesile intikal etmiş ve İslâm hukukunun önemli bir bölümünü teşkil etmiştir. İlk dönemden itibaren hadis kitaplarının neredeyse tamamında ve fûrû-i fıkıh eserlerinde yer alan ferâiz bölümlerinde, İslâm miras hukukuyla ilgili olarak Hz. Peygamber'den, sahâbe ve tabiînden rivayet edilen söz ve uygulamalar derlenmeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra ilk dönemlerden itibaren ferâiz başlığı ile yazılan müstakil eserlerle de¹⁰, bir hukuk doktrini ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu anlamda ferâiz kelimesi mükellefiyetlerle alakalı anlamları yanında, tarihi süreçte giderek mirasçılarının terikedeki paylarını ifade eden bir terim halini almıştır.¹¹

Bu konuda "Ferâiz öğrenin ve öğretin, çünkü ferâiz ilmin yarısı olup unutulacaktır. Ümmetinden çekilip alınacak ilk ilim de odur"¹²; "Kur'ân'ı ve ferâizi öğrenin ve insanlara da öğretin. Ben aranızdan ayrılacağım gibi ilim de bir gün ortadan kalkacaktır. Öyle bir zaman gelecek ki iki kişi bir farîzada ve dinî bir meselede anlaşmazlığa düşecek de aralarında hüküm

⁴ Nisâ, 4/11.

⁵ Tirmîzî, Muhammed b. İsa, *Sünenü Tirmîzî*, Çağrı Yay., İstanbul 1413/1992, Ferâiz, 2; İbn Mâce, Muhammed b. Yezid, *Sünenü İbn Mâce*, Çağrı Yay., İstanbul 1413/1992, Ferâiz, 1.

⁶ Aktan, Hamza, "Miras", Şamil İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1994, s. 29, 34. Bardakoğlu, Ali, "Miras", İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, (Ed.) İbrahim Kafi Dönmez, MÜFV. Yay., İstanbul 2006, III/1316.

⁷ Ateş, Ali Osman, "Asr-ı Saadet'te Dinler ve Gelenekler", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslam*, Beyan Yay., İstanbul 2006, II/38.

⁸ Bakara 2/180.

⁹ Aktan, "Miras", XXX/143; Bardakoğlu, Ali, "Ferâiz", *DİA.*, İstanbul 1995, XII/363.

¹⁰ Ferâizle alakalı olarak ortaya çıkan eserler hakkında geniş bilgi için bkz. Bardakoğlu, "Ferâiz", XII/363; Aktan, "Miras", XXX/143.

¹¹ Ferâiz ilmi hakkında geniş bilgi için bkz. Serahsî, Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed, *Kitâbu'l-Mebsût*, (Ed. Mustafa Cevat Akşit), Gümüşev Yayıncılık, İstanbul 2008, XXIX/181-287, XXX/1-165.

¹² İbn Mâce, Ferâiz, 1.

verecek birini bulamayacaktır.”¹³ şeklindeki hadislerde veya bazı sahâbîlerin belli alanlardaki üstünlüklerini, bu arada Zeyd b. Sabit’in ashab içinde ferâizi en iyi bilen kimse¹⁴ olduğunu belirten hadiste geçen ferâiz kelimeleriyle İslâm âlimlerinin ağırlıklı görüşüne göre mirasın paylaşımını konu alan ilim dalı kastedilmiştir. Hz. Ömer, Ebû Mûsâ el-Eş’arî, Abdullah b. Mes’ûd başta olmak üzere birçok sahâbîden ve tabiîn âlimlerinden nakledilen ve Kur’ân, Sünnet, haccın menâsiki ve talâkın yanı sıra ferâizi de öğrenmenin önemini vurgulayan rivayetler mevcuttur ¹⁵

Ölen bir kişinin terikesinde mirasçılara ait payların Kurân-ı Kerîm’de oldukça ayrıntılı bir şekilde açıklanmış olması¹⁶, Hz. Peygamber’in de konuyla ilgili gerek ilâve açıklamaları ve uygulama örnekleri, gerekse mirasın paylaşılmasında bu ölçülerin iyi bilinip öğretilmesini ve korunmasını teşvik eden sözleri¹⁷, ferâiz ilminin Resûl-i Ekrem döneminden itibaren doğup gelişmesinin temel sebebini oluşturmuştur. Her ne kadar bu hadislerin bir kısmı rivayet tekniği bakımından zayıf hadis grubunda yer almakla birlikte, sonraki dönemde oluşan fıkıh literatüründe ittifakla kabul görmüş, ferâiz ilim dalının önemi ve ferâiz teriminin benimsenmesi bu rivayetlere dayandırılmıştır.¹⁸

Meşhur Hanefi fıkıhçısı Ebû Tâhir Sirâcüddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdırreşîd es-Secâvendî (ö. 596/1200)’nin “el-Ferâizü’s-Sirâciyye” isimli eseri, ilm-i ferâizde en çok bilinenlerdendir. “el-Muhtasar” ve “el-Ferâizü’s-Secâvendiyye” adlarıyla da anılan bu eser ferâiz ilminde temel başvuru kaynağı olmasının yanında, miras hukuku alanında geniş bir literatürün meydana gelmesine vesile olmuştur. Müellif Hanefi mezhebini esas almakla birlikte Kurân-ı Kerîm’de ortaya konulan miras hukukunun az rastlanan ihtilafı meselelerinde, diğer İslam hukuk ekollerinin görüşlerine de yer verdiği için eseri genel bir kabul görmüştür.¹⁹

Bu esere, daha çok şerh ve haşiyeleri ile tanınan Seyyid Şerif Cürçânî(ö.816/1413) “Şerhu’s-Sirâciyye” isimli bir şerh yazmıştır. Bu şerhin kenarında da “Ferâizi Ahmed Hulûsi Efendi Cerîdesi” isimli haşiye bulunmaktadır.²⁰ Biz de bu çalışmamızda “Şerhu’s-Sirâciyye” isimli bir şerhin kenarında bulunan Ahmed Hulûsi

¹³ İbn Mâce, Ferâiz, 2.

¹⁴ Suyûtî, Celâleddin, *ed-Dürrü’l-Mensûr fi’t-Tefsîr bi’l-Me’sûr*, Thk., Abdullah b. Abdülmuhsin Türkî, Kâhire 1424/2003, IV/262.

¹⁵ Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah, *Sünenü’l-Dârimî*, Tah. Mustafa Deybü’l-Buğa, Dâru’l-Kalem, Dimeşk, 1414/1996, Ferâiz, 1; Bardakoğlu, “Ferâiz”, XII/362.

¹⁶ Bkz. Nisâ, 4/11-12, 176;

¹⁷ Mesela bkz. Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Sahîhi Buhârî*, Çağrı Yay., İstanbul 1413/1992, Ferâiz, 5, 7, 9, 10; Müslim, Müslim b. Haccac, *Sahîhu Müslim*, Çağrı Yay., İstanbul 1413/1992, Ferâiz, 2-4; Tirmîzi, *Ferâiz*, 2; Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş’as, *Sünenü Ebî Dâvûd*, Çağrı Yay., İstanbul 1413/1992, Ferâiz, 5, 7; Dârimî, *Ferâiz*, 1.

¹⁸ Bardakoğlu, “Ferâiz”, XII/363.

¹⁹ Koca, Ferhat, “el-Ferâizü’s-Sirâciyye” DİA, İstanbul 1995, XII/367; Eliaçık, Muhittin, “Denizli’li Körelîzâde Es’ad Efendi’nin Mir’ât’ı Ferâiz’i” *Diyanet İlmî Dergi*, cilt, 44, sayı, 4 Ankara 2008, s. 125-126.

²⁰ Secâvendî’nin, *Ferâizü’s-Sirâciyye* isimli eserine yazılan şerh ve haşiyeler için bkz. Koca, “el-Ferâizü’s-Sirâciyye” XII/367-368

Efendi'nin "Ferâizi Ahmed Hulûsi Efendi Cerîdesi" isimli haşiyesinden ashâbu'l-ferâiz(kırk hal)'ini açıklamalarla sadeleştireceğiz.

I. Kavramsal alan

Her ilmin kendisine göre bir takım ıstılahları vardır. Kendisine ait ıstılahlar bilinmeden, o ilme ait hususları anlamak mümkün değildir. Çalışmamızın başında, yazılanların anlaşılmasına katkı sağlamak amacıyla ferâiz ilmine ait ıstılahların bir kısmını zikredeceğiz.

Miras: Sözlükte "kök, temel; birinin diğerinden devraldığı eski durum, bakiye" anlamlarındaki irs (virâse) kökünden türeyen mîrâs kelimesi, "bir şeyin bir kişi veya topluluktan diğerine geçmesi, başkasından kalan, tevarüs edilen şey" manalarında kullanılır. Fıkıh terimi olarak irs ve miras, ölen bir kimsenin (mûris) mal varlığının âkıbetini düzenleyen kuralların bütünü²¹ ifade eder.

Miras, irs, verâset, tevârüs, vâris, mûris, aynı kökten gelen kelimelerdir. Mirasın lügat manası geçmek, intikal etmek, hâlef olmak, devam etmektir. İstılahta irs, virâset, sahip olunan bir malın (kastedilen mal kazanılan, mâlik olunan mal olup, ticaret için olan değildir.) akit ya da akit mecrasında olmaksızın bir şahsa, başka birinden intikal etmesi, geçmesidir. İrs ve verâset, vâris olmak; tevârüs, karşılıklı vâris olmak veya bir kimsenin diğerine vâris olması; vâris, mirasçı; yani terekeden hak ve hissesi olan; mûris, ölen, mirası başkalarına intikal eden demektir. Miras, vâris olmak manasına geldiği gibi terîke manasında da kullanılmaktadır.²²

Bazen "وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورِثُ كَلَالَةً أَوْ امْرَأَةٌ وَهِيَ أُمٌّ أَوْ أُخْتُ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا الشُّهُورُ / Eğer miras bırakan erkek veya kadının evlâdı ve ana babası olmayıp bir erkek veya bir kız kardeşi varsa, her birine altıda bir düşer."²³ âyetinde olduğu gibi bırakmak anlamına gelir. Kelime malın intikalinin yanında, Kur'ân-ı Kerîm'de verese kelimesi mal dışındaki şeylerin de intikalini ifade eder.²⁴

Terike: Ölen kimsenin miras olarak bıraktığı şeylere (mal vb.) "tereke/terike" veya "muhallefât" denir. Günümüz hukuk dilinde tereke mûrisin mâ melekini yani mal, hak, alacak ve borçlarının bütünü²⁵ ifade eden bir kavram iken fıkıh terminolojisinde ölenin mal varlığının sadece aktif kısmını belirtmek üzere kullanılır. Dilimize terike olarak geçmiştir.²⁵

²¹ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuku İslâmiyye ve İstilahât-ı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1969, V/209; Aktan, "Miras", XXX/143.

²² İbn Manzur, Cemaluddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-Arab*, Thk. Ali Şîrî, Beyrut, 1408/1988, II/111; Isfehânî, Ebî'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed Rağîb, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, Tahkik. Muhammed Seyyid Keylânî, Dârü'l-Mârifetü, Beyrut tsz., s. 534

²³ Nisa, 4/12

²⁴ Kur'ân-ı Kerîm'de 'verise' ve diğer kelimelerin geçtiği âyetler için bkz., Abdülbâki, Muhammed Fuad, *Mu'cemü'l-Müfrehes li elfâzı'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul 1982, s. 747-748.

²⁵ Bilmen, *Hukuku İslâmiyye*, V/209; Karaman, Hayreddin, *Mukâyeseli İslâm Hukuku*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2001, I/411; Aktan, "Miras", XXX/144; Uzunpostalcı, Mustafa, *Hukuk ve İslâm Hukuku*, Konya 1988, II/51.

Ferâiz: Kur'ân-ı Kerîm'de geçmeyen ancak hadislerde bizzat Hz. Peygamber tarafından kullanılan²⁶ 'ferâiz' kelimesi, İslâm miras hukuku ilmi anlamında kullanılmaktadır. Ferâiz farz kökünden türemiş farîza kelimesinin çoğulu olup, "takdir ve tayin edilmiş şey, belirlenmiş pay"²⁷ anlamındadır. Dini literatürde mükelleften yapılması kesin ve bağlayıcı bir şekilde istenen dinî görevleri ifade de, farz ile eş anlamlı olan farîza kelimesi kullanılır. Farîza bundan başka, evlenme akdi gereği kadına ödenmesi gereken mehir ve mirasçılarının terikedeki payları da, önceden belirlenmiş olduğu için farîza olarak anılır.²⁸ Ferâiz ilminde uzmanlaşan âlimlere ise "fâriz", "ferâizî" ve "farâzî" denilmektedir.²⁹

Ashâbü'l-ferâiz: İslâm miras hukukunda belirli pay sahibi mirasçılar için kullanılan terimdir.³⁰ Ömer Nasuhi Bilmen (ö.1971) Ashâbü'l-ferâizi "*mirastan hisseleri nâssan belirlenmiş olan vârislerdir ki dördü erkek, sekizi kadın olmak üzere on iki kişidir*"³¹ şeklinde tarif etmektedir. Bu mirasçılar, *erkeklerden*: baba, dede, anne bir erkek kardeş, koca; *kadınlardan*: karı, kız, oğul kızı, anne-baba bir kız kardeş, baba bir kız kardeş, anne bir kız kardeş, anne ve ninedir.³²

Asabe: Mirasta ashâbü'l-ferâiz hisselerini aldıktan sonra sonraki yakınları teşkil eden ikinci kademedir. Lügatte baba tarafından olan yakındır.³³ Asabe olanların sayısı belli değil, fakat grupları bellidir.³⁴ Bir ve birden fazla erkeği ve kadını ifade eder. Bir kimseyi asabe kılmaya, bir şahsa asabe mirası vermeye de "ta'sib" denilir. *Istilahta asabe*: Ashâbü'l-ferâiz ile beraber buldukları hâlde onların paylarından geriye kalan terîkeyi elde eden ve ashâbü'l-ferâiz bulunmadığı zaman terîkenin tamamını alabilen yakınlarıdır.³⁵

Asabe, "asabe-i nesebiyye" ve "asabe-i sebebiyye" kısımlarına ayrılır.³⁶ *Asabe-i Nesebiyye*: Ölüye nesep yönünden yakınlığı olan kişilerdir ki *bi nefsihi asabe* (Baba, oğul, babanın dedesi, oğulun oğlu gibi, ölüye nispetinde kadınlar bulunmayan erkek kişiler), *bi gayrihi asabe* (ölünün asabeden olan erkek kardeşleriyle beraber bulunan kız

²⁶ Mesela bkz. Buhârî, Ferâiz, 7, 10; Müslim, Ferâiz, 2-4; Tirmîzi, *Ferâiz*, 2; Ebû Dâvûd, Ferâiz, 5, 7.

²⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, VII/202; Bardakoğlu, "Ferâiz", XII/362-363; Döndüren, Hamdi, "Ashâbü'l-Ferâiz", DİA., İstanbul 1991, III/467.

²⁸ Bakara, 2/236; Nisâ, 4/11, 14; Tevbe, 9/60.

²⁹ Bilmen, *Hukuku İslâmiyye*, V/207.

³⁰ Serahsî, Şemsüddîni *Kitâbu'l-Mebsût*, Dâru'l-Mârife, Beyrut, (tsz.), XXIX/138; Karaman Hayrettin-Çağrıçı Mustafa-Dönmez İbrahim Kâfi-Gümüş Sadrettin, *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri*, DİB. Yay., Ankara 2007, II/15; Cürcânî, Seyyid Şerîf, *Şerhu's-Sırâciyye / Ferâizi Ahmed Hulûsi Efendi Cerîdesi*, trs., yrs., s. 6

³¹ Bilmen, *Hukuku İslâmiyye*, V/207.

³² Secâvendî, Ebû Tâhir Sirâciüddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdîrreşîd, *Metnu's-Sırâciyye fi'l-Ferâizi fi Sevbihî'l-Cedîd*, Haz. Muhammed Masum bin Ahmed Vanlıoğlu, Hanefiyye Kitapçılık, İstanbul, 1420/1999, s. 3-4. Cürcânî, *Şerhu's-Sırâciyye*, s. 14; Döndüren, "Ashâbü'l-Ferâiz", III/467; Aktan, Hamza, *Mukâyeseli İslâm Miras Hukuku*, İşâret Yayınları, İstanbul 1991, s. 87.

³³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, I/60.

³⁴ Serahsî, *Kitâbu'l-Mebsût*, XXIX/174.

³⁵ Ali Haydar Efendi, *Teshîlü'l-Ferâiz*, sad. Orhan Çeker, Tekin Kitabevi, Konya ts. s. 21; Bilmen, *Hukuku İslâmiyye*, V/207-208; Karaman vd. *Kur'ân Yolu*, II/15.

³⁶ Ali Haydar Efendi, *Teshîl*, 61.

kardeşleri), *maa gayrihi asabe* (ölünün kızıyla beraber bulunan ana-baba bir veya baba bir kız kardeşleri gibi asabeden olmayan bir kadın ile beraber buldukları zaman asabeden olan kadınlar) kısımlarına ayrılır. *Asabe-i Sebebiyye*: Bir kimse, diğerine: “*Sen benim velimsin; öldüğüm zaman bana vâris olacaksın*” vb. şekilde demesi ve onun da kabul etmesi şeklindeki akit sebebiyle olan asabedir.³⁷

II. Miras Âyeti (Nisâ Sûresi, 4/11-12, 176)³⁸

يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ الْاُنْتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثًا مِمَّا تَرَكَ وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ وَلَا يُوْثِقُ الْكَلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا الشُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ الشُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ فَلَكَانِ مِنَ الشُّدُسِ أَنْ تَكُونَ لَكُمْ نَفْعًا فَرِيضَةً مِنَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا / Allah size, çocuklarımızın (m alacağı miras) hakkında, erkeğe kadının payının iki katını tavsiye eder. (Çocuklar) ikiden fazla kadın iseler, (ölenin geriye) bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer (çocuk) yalnız bir kadınsa (mirasın) yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa, bıraktığı mirasta ana babasından her birinin altıda bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yok da ana babası ona varis oluyorsa, anasına üçte bir düşer. Eğer kardeşleri varsa, anasının payı altıda birdir. (Bu hükümler, ölenin) Yapacağı vasiyetten, ya da borcundan sonradır. Babalarınız ve oğullarınızdan, hangisinin fayda bakımından size daha yakın olduğunu bilmezsiniz. Bunlar, Allah'ın koyduğu haklardır. Şüphesiz Allah bilendir, hikmet sahibidir.”³⁹

وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ هُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمْ الرُّبْعُ مِمَّا تَرَكَنَّ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِيْنَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ وَهُنَّ الرُّبْعُ مِمَّا تَرَكَنَّ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكَنَّ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصُونَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورِثُ كَالْأَلَّةِ أَوْ امْرَأَةٌ وَهِيَ أُمٌّ أَوْ أُخْتُ / فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا الشُّدُسُ إِنْ كَانُوا أُخْتَرُ مِنْ ذَلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصَى بِهَا أَوْ دَيْنٍ غَيْرِ مُضَارٍ وَصِيَّةٍ مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ / Eğer çocukları yoksa eşlerinizin yapacakları vasiyetten ve borçtan sonra bıraktıkları mirasın yarısı sizindir. Çocukları varsa, bıraktıklarının dörtte biri sizindir. Sizin de çocuğunuz yoksa yapacağınız vasiyet ve borçtan sonra bıraktığının dörtte biri, onlarındır; çocuğunuz varsa bıraktığının sekizde biri onlarındır. Eğer miras bırakan erkek veya kadının evlâdı ve ana babası olmayıp bir erkek veya bir kız kardeşi varsa, her birine altıda bir düşer. Bundan fazla iseler, üçte bire ortaklırlar. (Bu taksim) Zarar verici olmayan vasiyet ve borçtan sonra (uygulanır). Bunlar, Allah'tan (size) vasiyettir. Allah bilendir, halimdir.”⁴⁰

يَسْتَعْتُونَكَ قُلْ اللَّهُ يُغْنِيكُمْ فِي الْكُلَالَةِ إِنْ امْرُؤٌ هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَهِيَ أُمٌّ أَوْ أُخْتُ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ وَهُوَ يَرِثُهَا إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ فَإِنْ كَانَتْما يَسْتَعْتُونَكَ قُلْ اللَّهُ يُغْنِيكُمْ فِي الْكُلَالَةِ إِنْ امْرُؤٌ هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَهِيَ أُمٌّ أَوْ أُخْتُ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ وَهُوَ يَرِثُهَا إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ فَإِنْ كَانَتْما

Senden fetvâ istiyorlar. De ki: Allah size ana-babasız ve çocuksuz kişinin mirası hakkında hükmünü şöyle açıklıyor: Ölen kişinin çocuğu yok, bir kız kardeşi varsa, bıraktığı malın yarısı o (kız kardeşi)nindir. Fakat kendisi, (ölen) kız kardeşinin çocuğu yoksa onun mirasını (tamamen) alır. Eğer (ölenin) iki kız kardeşi varsa, bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Ve eğer (vârisler)

³⁷ Serahsî, *Kitâbu'l-Mebsût*, XXIX/185, 238; Bilmen, *Hukuku İslâmiyye*, V/208.

³⁸ Nisâ, 4/11, 12 ve 176. âyetler İslam miras hukukuyla doğrudan ilgili olan âyetlerdir. Bu âyetlerin yanı sıra Bakara, 2/180, 181, 182; Nisâ, 4/7, 8; Enfâl, 8/75 âyetleri de çeşitli açılardan İslam miras hukukuyla ilgilidirler.

³⁹ Nisâ, 4/11.

⁴⁰ Nisâ, 4/12.

erkek kadın birçok kardeşler olursa, erkeğe, iki kadının payı kadar (pay) verilir. Şaşırırsınız diye Allah size (hükümünü) açıklıyor. Allah, her şeyi bilir.”⁴¹

Usûlü ferâiz'in on beş temel esası vardır. Bunlardan yedi tanesi Kur'ân-ı Kerim'de, beş tanesi hadis-i şeriflerde, üç tanesi de icma-ı ümmettedir.⁴² Çalışmamızın çerçevesi gereği biz sadece Kur'ân-ı Kerim'deki esasları zikredeceğiz:

1- Evladların mirası: “يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثِيَيْنِ فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ الْاُنثِيَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثًا مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثِيَيْنِ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثِيَيْنِ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثِيَيْنِ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ” / Allah size, çocuklarınızın (alacağı miras) hakkında, erkeğe kadının payının iki katını tavsiye eder. (Çocuklar) ikiden fazla kadın iseler, (ölenin geriye bıraktığının üçte ikisi onlarıdır. Eğer (çocuk) yalnız bir kadınsa (mirasın) yarısı onundur.”⁴³

2. Çocuklarla beraber ebeveynin mirası: “وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ” / Ölenin çocuğu varsa, bıraktığı mirasta ana babasından her birinin altıda bir hissesi vardır.”⁴⁴

3. Çocuklar olmadan ebeveynin mirası: “وَوَرَثَهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ” / Eğer çocuğu yok da ana babası ona varis oluyorsa, anasına üçte bir düşer.”⁴⁵

4. Zevc/Kocanın mirası: “وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجِكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمُ الرِّبْعُ مِمَّا تَرَكَنَّ” / Eğer çocukları yoksa eşlerinizin yapacakları vasiyetten ve borçtan sonra bıraktıkları mirasın yarısı sizindir. Çocuklar varsa bıraktıklarının dörtte biri sizindir.”

5. Zevcelerin mirası: “وَلَهُنَّ الرِّبْعُ مِمَّا تَرَكَنَّ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُنَّ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَكُنَّ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكَنَّ” /Sizin de çocuğunuz yoksa yapacağımız vasiyet ve borçtan sonra bıraktığının dörtte biri, onlarıdır; çocuğunuz varsa bıraktığının sekizde biri onlarıdır.”⁴⁶

6. İhvetü'l-ümmün (Anne bir kardeşler) mirası: “وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَالْأَمَةِ أَوْ امْرَأَةٌ وَهِيَ أُمٌّ أَوْ أُخْتُ” / Eğer miras bırakan erkek veya kadının evladı ve ana babası olmayıp bir erkek veya bir kız kardeşi varsa, her birine altıda bir düşer. Bundan fazla iseler, üçte bire ortaktırlar.”⁴⁷

7. İhvetü'l-eb ve ümmün (Baba anne bir kardeşler), yahut ihvetü li eb (baba bir kardeşlerin) mirası:

“فَلِأَنَّ اللَّهَ يُفَصِّلُ فِي الْكُلَالَةِ إِنْ امْرُؤٌ هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَهِيَ أُمٌّ أَوْ أُخْتُ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ وَهُوَ يَرِثُهَا إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ كَانَتْ اُنْتَبِيْنِ فَلَهُمَا” / De ki: Allah size ana-babasız ve çocuksuz kişinin mirası hakkında hükümünü şöyle açıklıyor: Ölen kişinin çocuğu yok, bir kız kardeşi varsa, bıraktığı malın yarısı o(kız kardeşi)nindir. Fakat kendisi, (ölen) kız kardeşinin çocuğu yoksa onun mirasını (tamamen) alır. Eğer (ölenin) iki kız kardeşi varsa, bıraktığının üçte ikisi onlarıdır. Ve eğer (vârisler) erkek kadın birçok kardeşler olursa, erkeğe, iki kadının payı kadar (pay) verilir.”⁴⁸

⁴¹ Nisâ, 4/176.

⁴² Cürçânî, Şerhu's-Sirâciyye, s. 6. Hadis-i şerif ve icma-ı ümmetle belirlenen diğer esaslar için bkz. Cürçânî, Şerhu's-Sirâciyye, s. 7.

⁴³ Nisâi 4/11.

⁴⁴ Nisâi 4/11.

⁴⁵ Nisâi 4/11.

⁴⁶ Nisâi 4/12.

⁴⁷ Nisâi 4/12.

⁴⁸ Nisâ, 4/176.

Âyetlerin nüzul sebebi hakkında kısa bilgiler:

Miras âyetlerinin nüzul sebebine ilişkin farklı rivayetler bulunmaktadır. Câbir b. Abdillâh'tan gelen, "*Hastalandığımda Peygamber (sav), Ebû Bekir ile ziyaretime geldi... Ben 'Ey Allah'ın Rasûlü! Malımı nasıl paylaşacağım?' diye sordum. Bunun üzerine, 'Allah çocuklarınız hakkında emrediyor...'*"⁴⁹ âyeti nazil oldu"⁵⁰ rivayeti, bunlar içerisinde en çok kabul görendir.

Hicrî üçüncü yılda Uhud savaşından sonra, ensardan Sa'd b. er-Rabi'nin eşi Peygamberimize gelerek "*Ya Rasûlallah şu iki kız, Uhud'da sizin maiyetinizde şehit olan Sa'd'ın kızlarıdır, amcaları bu ikisinin malını ellerinden aldı?*" dedi. Hz. Peygamber (sav): "*Bu konuda Allah hükmünü verecektir.*" buyurdu. Bunun üzerine "*Allah çocuklarınız -ın mirası hakkında- size şunu emir ve tavsiye eder...*"⁵¹ meâlindeki uzun miras âyetleri geldi. Peygamberimiz çocukların amcalarına birini gönderip çağırttı ve kendisine şöyle buyurdu: "*Sa'd'ın iki kızına mirasın üçte ikisini ver, analarına sekizde bir ver, geri kalan mal da senin hakkındır.*"⁵²

Ensardan Evs ibn Sabit vefat etti ve arkasında üç kızı ile Ümmü Kühha adındaki hanımı kaldı. Bu âyet-i kerime Ümmü Kühha, kızları, Sa'lebe ve Evs ibn Suveyd haklarında nazil oldu. Amcası oğullarından ikisi, Suveyd ve Arface geldiler. Evs'in bıraktığı malı aldılar, karısına ve kızlarına bir şey vermediler. Çünkü onlar câhiliye devrinde kadınlara ve erkek bile olsalar çocuklara mirastan bir şey vermezler, sadece büyük erkekleri mirasçı yaparak: "Miras ancak atlar üzerinde savaşan, ganimet kazanana verilir." derlerdi.⁵³

Ümmü Kühha, Hz. Peygamber (sav)'e gelerek: "*Ey Allah'ın elçisi, kocam öldü, arkasında beni ve kızını bıraktı ama biz ikimize kocamın mirasından bir şey verilmedi.*" diye şikâyetinde bulundu. Çocuğun amcaları: "*Ama ey Allah'ın elçisi bu kız çocuğu ne ata binebilir, ne bir yük taşıyabilir, ne de bir düşmanı geri püskürtebilir. Onun için kazanılır ama o bir şey kazanmaz.*" dedi de bunun üzerine "*Ana baba ile yakınların bıraktıkları mirastan erkeklere; ana baba ve yakınların bıraktıkları mirastan kadınlara azından da çoğundan da*

⁴⁹ Nisâ 4/11.

⁵⁰ Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-Beyân 'An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Mısır tsz., IV/172; Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Matbaatü'l-Evkafî'l-İslâmiyye, 1917, II/80; Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekir *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'ân*, thk., Abdullâh b. Abdülmuhsin Türkî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1427/2006, VI/97; Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Eser Neşriyat, ysz. tsz. III/1540.

⁵¹ Nisâ, 4/11-12.

⁵² Tirmizî, Ferâiz, 3; Râzî, Fahrüddin, *Tefsîr-i Kebîr*, Dâru İhyâi Tûrâs el-Arabî, Beyrut, 1422/2001, IX/509; Ahmed, *Müsned*, III/352; Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safoetü't-Tefsîr*, Dârul-Ensâr, İstanbul 1987, I/262; Sancar, Ebi'l-Berekât Muhammed Bedreddin, *Tefsîru Ebde'u'l-Beyân li Cemî'i Âyi'l-Kur'ân*, Dâru'n-Nîl, İzmir 1413/1992, s. 93.

⁵³ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, IV/163; Suyûtî, *Dürrü'l-Mensûr*, IV/252; İbn Kesîr, İsmail b. Ömer, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1969/1388, I/454.

ayrılmış birer nasib olarak paylar vardır...” âyet-i kerimesi nazil oldu.⁵⁴ İşte bu âyet gereğince İslâm’da ilk paylaştırılan miras bu oldu.⁵⁵ Zikredilen rivayetler farklı gözükse de, neticede hepsi miras âyetleri içinde mütalâa edildiğinden rivayetler arasında ihtilâf yoktur.

Aslında bütün bu rivayetlerin ortak yönleri göz önüne alınarak şu ifade edilebilir: Âyet-i kerime, cahiliye halkının çocuk ve kadınlara mirastan pay vermemeleri âdetini ilga etmektedir. Küçük, büyük, kadın veya erkek varislerin mirastan paylarını ve o zamana kadar bilinmeyen ve bir esasa bağlanmayan kelâle'nin mirasını düzenlemektedir. Bu olaylardan sonra, kıyamete kadar benzerlerine de şâmil olmak üzere nazil olmuştur.⁵⁶

III. Müfessirlerin âyetleri ele alış biçimi

Çoğunluğun görüşüne göre Medine’de nazil olan⁵⁷ Nisâ suresi, toplum hayatını düzene koyan bazı önemli temel kaideleri ve insanların hayatını ilgilendiren çok önemli hususları hükme bağlamıştır.⁵⁸ Büyük bölümüyle de miras hukuku ile alakalı problemleri ele almaktadır.⁵⁹ Sûrenin son âyeti olan kelâle⁶⁰ âyetinin Kur’ân’dan en son nazil olan âyet olduğu rivayeti de bulunmaktadır.⁶¹

Miras hukukunun büyük bölümü, Nisâ Sûresi 7, 11-12 ve 176. âyetlerine dayanmaktadır. Geri kalan hükümleri de, daha sonra gelen birkaç âyet ile hadisler ve ictihad tamamlamıştır.⁶² İbnü’l-Arabî (ö.543/1148), Allah’ın hisse sahiplerinin mirasçılığını Kur’ân’da belirlediğini, ancak terekenin kalanıyla ilgili hükmü Peygamber (sav)’den gelen “Hisse sahiplerine hisselerini veriniz, geride kalan en yakın erkeğindir.”⁶³ şeklindeki rivayetin açıkladığını belirtmektedir⁶⁴

Kur’ân’da kadınlarla erkekler arasında mirasçılık açısından farklılık olmayıp sadece mirasçılarının hisselerinde farklılık bulunmaktadır. Müfessirler, “ لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ ”

⁵⁴ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, IV/171; Suyûtî, *Dürü’l-Mensûr*, IV/254-255; Çetiner, Bedreddin, *Esbab-ı Nüzul*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1996, I/256-257; İbn Hişam, Ebû Muhammed Abdülmelik, *Siretü’n-Nebeviyye*, nşr. Mustafa Saka İbrahim Ebyârî Abdülhafız Çelebi, Kahire 1375/1955, I/641.

⁵⁵ Yazır, *Hak Dini*, II/1300-1301.

⁵⁶ Kurtubî, *Câmi*, VI/132.

⁵⁷ Mazharî, Kâdî Muhammed Senâullah el-Osmâni el Hanefî el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, Tahric İbrahim Şemsi, Mektebei Farukiyye, ysz., trs., II/3.

⁵⁸ Sancar, *Ebde’u’l-Beyân*, 91.

⁵⁹ Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, I/256; Esed, Muhammed, *Kur’ân Mesajı Meal-Tefsîr*, çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yay., İstanbul 1999, I/131.

⁶⁰ Sözlükte yorgun bitkin, boş anlamsız anlamlarındaki ‘kell’ kökünden gelen ‘Kelâle’ kavramı istilahta: Ölenin, arkasında anne-baba ve çocuklar bırakmayıp sadece erkek veya kız kardeşler bırakmasıdır. Bkz. İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, XXXXIII/3918; Râzî, *Tefsîri Kebîr*, IX/520, XI/275; Yazır, *Hak Dini*, II/1310; Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, I/262.

⁶¹ Yazır, *Hak Dini*, II/1267, III/1540.

⁶² Karaman, Hayrettin, “İslam Hukukunun Oluşumu” *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet’te İslam*, Beyan Yay., İstanbul 2006, II/268

⁶³ Buhârî, Ferâiz, 5, 7, 9, 15; Müslim, Ferâiz, 2; İbn Mâce, Ferâiz, 10; Ebû Dâvud, Ferâiz, 7; Tirmizî, Ferâiz, 8; Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*, Çağrı Yay., İstanbul 1413/1992, VI/57, 247, 371.

⁶⁴ İbnü’l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Abdülkâdir Ata, Dârü’l-Fikr, Beyrut tsz., I/455.

وَالْوَالِدَانَ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ بِمَا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا / Anne, baba ve akrabaların bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır. Anne, baba ve akrabaları n bıraktıklarından kadınlara da bir pay vardır. Allah, az olsun çok olsun bunları farz kılınmış hisse olarak belirlemiştir.”⁶⁵ âyetinde, erkeklerle kadınların hisselerinin birbirlerinden az veya çok olarak farklı olsa da mirasçılık açısından farklılığın olmadığını söyleyerek âyetin erkeklerin mirasçı yapılarak kadınların mirasçı yapılmadığı Cahiliye uygulamasını kaldırmak için nazil olduğunu belirtmektedirler.⁶⁶ Âyette ilgi çeken husus miras taksiminde kadının payının esas alınması ve erkeğin alacağı payın buna göre belirlenmesidir. Bu açıklama şekli, kadının mirastan pay almasını sağlayan önemli inkılâbın pekiştirilmesine yönelik gibi gözükmektedir.⁶⁷

“مَّا فِي أَوْلَادِكُمْ / Allah size tavsiye eder”⁶⁸ âyetinde yer alan “يُوصِي/yûsî” fiilinin “emir ve farz kılma” anlamında olmayıp, “tavsiye” anlamına geldiğini söyleyenler de bulunmaktadır.⁶⁹ Ancak İbn Manzûr bu kelimenin, söz konusu âyette farz kılma manasına geldiğini söylemektedir. Çünkü Allah’ın vasiyet etmesi, onun farz kılması anlamındadır. Nitekim En’am sûresindeki: “وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ذَلِكُمْ وَصَاكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ / Allah’ın haram kıldığı cana haksız yere kıymayın. Allah bunları size düşünesiniz diye (tavsiye etmektedir).”⁷⁰ âyetinde de aynı kelime bu anlamda kullanılmıştır. Burada mü’minlere yerine getirmeleri gereken muhkem bir farz emredilir.⁷¹ Bu kelime hakkında Sâbûnî de, “ايضاء’ lafzı, ‘امر’ lafzından daha kuvvetlidir, bir şeyin önemini daha iyi ifade eder”⁷² demektedir. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır(ö.1944) da bu âyette, “فَرِيضَةً مِنَ اللَّهِ” kısmını açıklarken, bütün bunlar Allah tarafından farîza olarak takdir ve tavsiye olunmuştur. Bu kayıt âyetin başındaki “يُوصِيكُمُ اللَّهُ” fiiline bağlı olarak aradaki beyanların tamamı için geçerlidir. Bununla farziyyet bir defa daha te’kid olunmuştur⁷³ demektedir. Âyetteki “Babalarınız ve oğullarınızdan hangisinin fayda bakımından size daha yakın olduğunu bilemezsiniz” ifadesi, İslâm’da miras taksiminin şahsî duygulara ve tercihlere göre değil, akrabalık bağına ve bu bağın cemiyet ve aile hayatında sağladığı faydalara göre belirlendiğini göstermektedir.⁷⁴

⁶⁵ Nisâ, 4/7.

⁶⁶ Taberî, *Câmi’u’l- Beyân* , VI/429–430; Yazır, *Hak Dini*, II/1301-1302; Sâbûnî, Muhammed Ali, *Revâi’u’l- Beyân Tefsîru Âyâtî’l-Ahkâmi mine’l-Kur’ân*, Dersâdet, İstanbul tsz., I/435-436.

⁶⁷ Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, II/16.

⁶⁸ Nisâ, 4/11.

⁶⁹ Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur’ân’daki İslam*, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul 1997, s. 538.

⁷⁰ En’am, 6/151.

⁷¹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, XV/321; Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, IX/509.

⁷² Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, I/262.

⁷³ Yazır, *Hak Dini*, II/1309.

⁷⁴ Kadınların yarı erkek hissesi kadar pay almaları hakkındaki görüşler hakkında bkz. Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, IX/511, 519-520; Yazır, *Hak Dini*, II/1302-1305; Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, I/265; Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, II/16-18.

İslâm'dan önce Araplar kız çocuklarına mirastan hisse vermezler, miras erkek çocuklara kalırdı, bunun dışında mal bırakılmak istenen kimseler için vasiyet edilirdi. Buharî'nin(256/870) İbn Abbas'tan şu rivayeti miras hukukunun tarihine de ışık tutmaktadır: “Mal erkek çocuğa ait idi, ana-babaya vasiyet yoluyla mal bırakılırdı. Allah Teâlâ bu uygulamadan dilediği kısmı neshederek kaldırdı, erkeğe iki kadın hissesi kadar verdi, ana-babadan her birine altıda bir ve -bazı durumlarda- anaya üçte bir verdi, kadına sekizde veya dörtte bir, kocaya ise yarı veya dörtte bir verdi.”⁷⁵

Kurtubî, mirasla ilgili “ وَإِنْ كَانُوا إِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثِيَيْنِ / Eğer mirasçılar erkek ve kız kardeşlerse, erkeğe iki kadının hissesi kadar vardır.”⁷⁶ âyetinde zikredilen kardeşlerden maksadın anne-baba bir veya baba bir kardeşler olduğunu ifade eder.⁷⁷ İbnü'l-Arabî (v. 543/1148) de “ وَهُوَ يَرِثُهَا إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ / Ölen kişinin çocuğu yok, bir kız kardeşi varsa, bıraktığı malın yarısı o(kız kardeşi)nindir.”⁷⁸ âyetindeki “veled” lafzını İbn Mesud'dan nakledilen sünnetin⁷⁹ erkek çocuklara tahsis ettiğini söylemektedir⁸⁰.

Celal Yıldırım'ın hocanın da ifade ettiği gibi, İslâm'ın getirmiş olduğu aile düzeni ve sosyal sistemi dikkate almadan erkeğe iki, kadına bir verilmesinin eşitlik ilkelerine ters düştüğünü, gayr-ı âdil bir anlam taşıdığını iddia etmek çok bilgisizce ve sübjektif bir yargı olur.⁸¹ Devamındaki 13-14. âyetlerde de, 11 ve 12. âyetlerde belirtilen buyruk, yasak ve tavsiyelerin Allah Teâlâ tarafından konulmuş sınırlar olduğu, Allah ve Resulüne itaat edenlerin âhirette büyük mükâfatlara nail olacakları, onlara itaatsizlik edip Allah'ın koyduğu sınırları aşanların ise ağır cezalara çarptırılacağı vurgulanmıştır.⁸²

Tarihi süreçte miras hukukuna “paylar ilmi/ ilmü'l-ferâiz denilmeye ve konu klasik fıkıh kitaplarında “kitâbü'l-ferâiz” başlığı altında ele alınmaya başlanmıştır. Bu konuda uzmanlaşan âlimlere de “fâriz”, “ferâizî”, “farazî” denildiğini⁸³ söylemiştik. İşte bu alimlerden birisi de Seyyid Şerif Cürçânî Ali b. Muhammed (ö.816/1413)'dir. Çalışmamızın bu kısmında biz, Cürçânî ve Ahmed Hulûsi Efendi hakkında kısaca bilgi verdikten sonra, çalışmamızın omurgasını teşkil eden ashâbü'l-ferâizin (kırk hal) sadeleştirmesine geçeceğiz.

⁷⁵ Buhârî, Vesâyâ, 6.

⁷⁶ Nisa, 4/176.

⁷⁷ Kurtubî, Câmî, VI/28

⁷⁸ Nisâ, 4/176.

⁷⁹ İbn Mesud'dan nakledilen hadis: “Bir adam Selman b. Rebia'ya gelerek kız çocuk, oğlun kızı ve kız kardeşin meselesini sordu. “Kız yarım hisse, anne baba bir kız kardeş de kalanı alır. İbn Mesud'a git onun da böyle hüküm vereceğini umuyoruz.” dediler. Adam İbn Mesud'a aynı soruyu sordu. O, “Öyle hüküm verirsem yanılmış olurum, Rasûlullah'ın hükmettiği gibi hüküm vereceğim. Kız çocuk yarım, oğlun kızı üçte ikiyi tamamlamak için altıda bir, anne baba bir kız kardeş de kalanı alır.” dedi.” şeklindedir. Bkz., Tirmizî, Ferâiz, 5. Ayrıca bk. Buhârî, Ferâiz, 7; İbn Mâce, Sünen, Ferâiz, 2; Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as, Sünenü Ebî Dâvûd, Çağrı Yay., İstanbul 1413/1992, Ferâiz, 4; Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI/218, 425; VII/157; Dârimî, Ferâiz, 7.

⁸⁰ İbnü'l-Arabî, Ahkâmü'l-Kur'ân, I/452.

⁸¹ Yıldırım, Celal, İmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri, Anadolu Yayınları İstanbul 2001, III/1227-1228.

⁸² Yazır, Hak Dini, II/1312; Karaman vd., Kur'ân Yolu, II/17-19.

⁸³ Bilmen, Hukuku İslâmiyye, V/207.

IV. Cürçani ve Şerhu's-Siraciyyesi

Haşiye ale'l-Keşşâf'ın müellifi, bilhassa Arap dili, ferâiz ve kelâmıla ilgili eserleri medreselerde nesilden nesile intikal ederek el kitabı haline gelmiş olan *Seyyid Şerif Cürçânî*, hakkında yeterince araştırma yapılamayan düşünürlerimizdendir. Cürçânî hakkında kitap veya tez seviyesinde ilk çalışma Sadreddin Gümüş tarafından yapılmıştır.⁸⁴

Cürçânî, yaşadığı döneme kendi damgasını vuran ve sonraki yüzyıllarda bir otorite olarak etkisini devam ettiren çok yönlü birkaç âlimden biridir. Başlıca ilgi alanı kelâm, Arap dili ve edebiyatı olmakla beraber felsefe, mantık, astronomi, matematik, mezhepler tarihi, fıkıh, hadis, tefsir, tasavvuf gibi dinî ve aklî ilimlerin hemen hepsine dair telif, şerh ve hâşiye türünde eserler vermiş, bundan dolayı "allâme" unvanını almaya hak kazanmıştır. Cürçânî ile Teftâzânî arasındaki görüş ayrılıklarında taraflardan birini savunmak için eserler telif edilmiş olması, Cürçânî'nin XV. yüzyıldan itibaren İslâm düşüncesi tarihinde önemli bir yer işgal ettiğini gösterir. Cürçânî'nin *Şerhu'l-Ferâizi's-Sirâciyye* isimli eseri, Ebû Tâhir Sirâcüddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdırreşîd es-Secâvendî (ö. 596/1200)'nin eserine ait bir şerh olup birçok defa yayımlanmıştır.⁸⁵

Şerhu's-Sirâciyye miras hukukunu öğrenmeyi teşvik eden, "*Ferâizi öğrenin ve insanlara öğretin, çünkü ferâiz ilmin yarısıdır*" meâlindeki hadisle⁸⁶ başlamakta, mirasın paylaşılmasından önce terikeden yapılacak harcama kalemleri sayıldıktan sonra hisse sahipleri ve bunların öncelik sırası zikredilmektedir. Miras hakkına engel olan hususlar belirtilerek ashâbü'l-ferâiz ve asabenin payları açıklanmaktadır. Bunun ardından başka vârislerin bulunması sebebiyle mirastan mahrum kalınması durumu (hacb) incelenir. Daha sonra başta avl olmak üzere payların hesaplanmasıyla ilgili bazı matematik problemlerine temas edilir, mirasçılardan bir kısmının uzlaşarak terikeden çıkarılması (tehârüc) ve red konuları ele alınır. Son olarak da hüsnâ, cenin, mefkûd, mürted ve esirin miras hukukundaki durumları belirtilerek hangisinin önce öldüğü bilinemeyen akrabaların paylarının taksimi konusuna yer verilir.⁸⁷

⁸⁴ Cürçani hakkında yapılan çalışmalar için bkz. Gümüş, Sadreddin, *Seyyid Şerif Cürçânî ve Arap Dilindeki Yeri*, İSAV, İstanbul 1984. Abdullayev, Övezmuhammed, *Seyyid Şerif Cürçânî'de Tanrı-Alem Tasavvuru* (Basılmamış doktora tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2005; Gümüş, Sadreddin, "Cürçânî ve Hâşiye ale'l-Keşşâf'ı", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, yıl: 1987-88, sayı: 5-6, s. 177-190; Yürük, İsmail, "Seyyid Şerif Cürçânî'ye Göre İslam Mezheplerinin Sınıflandırılması" *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, yıl: 2001, C. 1, sayı: 1, s. 227-277; Cürçani hakkında Türkçe ve Arapça diğer çalışmalar hakkında bkz.; Türker, Ömer, *Seyyid Şerif Cürçani'nin Tevil Anlayışı: Yorumun Metafizik, Mantıki ve Dilbilimsel Temelleri*, (Basılmamış Doktora Tezi) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006.

⁸⁵ Gümüş, Sadreddin, "Cürçânî, Seyyid Şerif", *DİA*, İstanbul 1993, VIII/134-136; Bu eser hakkında yapılan şerhler, muhtasarlar ve manzum eserler ve değişik dillerdeki çevirileri hakkında geniş bilgi için bkz. Koca, "el-Ferâizü's-Sirâciyye", XII/367.

⁸⁶ Hadisi Şerif'in farklı lafızları için bk. İbn Mâce, Ferâiz, 1; Dârimî, Mukaddime, 24.

⁸⁷ Koca, "el-Ferâizü's-Sirâciyye", XII/367-368

Ferâizi Ahmed Hulûsi Efendi ve Cerîdesi: Cürcânî'nin *Şerhu's-Sirâciyyesi'*ne birçok haşiyeler yapılmıştır. Bizim çalışmamıza esas aldığımız haşiyeye ise "Ferâizi Ahmed Hulûsi Efendi ve Cerîdesi" dir.

Devlet adamı ve Mecelle Cemiyeti âzası olan Ahmed Hulûsi Efendi (ö. 1889) Amasyalıdır. Tahsilini Amasya ve İstanbul'da yapan Ahmed Hulûsi Efendi önce müderris, sonra da Galata, Mekke-i Mükerrreme ve İstanbul mollası vazifelerini yapmıştır. 1874'te kendisine İstanbul kadılığı, ardından Anadolu kazaskerliği pâyesi verilmiştir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) sırasında Sultan II. Abdülhamid tarafından Afganistan'a, fevkalâde sefir olarak Emîr Şîr Ali Hana elçi olarak gönderilmiştir. Ahmed Hulûsi Efendi, istenilen sonuç alınamayan Afganistan dönüşünde Diyarbakır nâibliğine tayin edilmiştir. Mecelle Cemiyeti'nin diğer bazı âzaları gibi Ahmed Hulûsi Efendi'nin de müstakil eserleri yoktur. 15 Cemâziyelevvel 1306'da (17 Ocak 1889) Amasya'da vefat etmiştir.⁸⁸

V. Ashâb'ul-Ferâiz (Kırk Hal)⁸⁹

Kurân-ı Kerîm'de takdir edilen oranlara/paylara *furûz u mukaddera*⁹⁰ denilir. Bu paylar için ferâiz ilminde kullanılan tabirler altı tanedir. Bunlar iki kısımda incelenmektedir: *Nısf*, *Rubu'*, *Sümün* şeklinde ifade edilenlere cüz'ü evvel⁹¹; *Sülüsân*, *Sülüs*, *Südüs* şeklinde ifade edilenlere de cüz'ü sâni⁹²denilmektedir.

A- *Nısf*: 1/2⁹³, *Rubu'*: 1/4⁹⁴, *Sümün*: 1/8⁹⁵,

B- *Sülüsân*: 2/3⁹⁶, *Sülüs*: 1/3⁹⁷, *Südüs*: 1/6⁹⁸ (farz-ı mutlak)

⁸⁸ Yavuz, Hulûsi, "Ahmet Hulûsi Efendi", *DİA.*, İstanbul 1989, II/90

⁸⁹ Cürcânî'nin *Şerhu's-Sirâciyye'*sini okurken, metni ve kavramları anlamada büyük yardımlarını gördüğüm muhterem Ferâizî Abdulkadir TOPAL hocama ve ferâiz dersini birlikte mütâlaa ettiğim arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

⁹⁰ Cürcânî, *Şerhu's-Sirâciyye*, s. 14.

⁹¹ 1/2 yarıya bölündüğünde 1/4, 1/4 yarıya bölündüğünde 1/8 çıktığı gibi; 2/3 yarıya bölündüğünde 1/3, 1/3 yarıya bölündüğünde 1/6 çıktığı için bu taksime, "*Ta'dâd ale't-Tansîf / yarılıyarak sayma*" denilir. Bkz. Ali Haydar Efendi, *Teshîlü'l-Ferâiz*, s. 37, 74.

⁹² Bu taksime, "*Ta'dâd ale't-Tad'îf / katlayarak sayma taksimi*" de denilmektedir. 1/2 yarıya bölündüğünde 1/4, 1/4 yarıya bölündüğünde 1/8 çıktığı için bu taksime, "*Ta'dâd ale't-Tansîf / yarılıyarak sayma*" denilir. Bkz. Ali Haydar Efendi, *Teshîlü'l-Ferâiz*, s. 37; 74.

⁹³ *Yarıyı*, Allah Teâlâ üç yerde anmıştır: Birincisi, tek kızın payıyla ilgili olarak, "*وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ* / Eğer (çocuk) yalnız bir kadınsa (mirasın) yarısı onundur." (Nisâ, 4/11) âyetinde, ikincisi, tek kız kardeşin payıyla ilgili olarak, "*وَلَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ* / Ölen kişinin çocuğu yok, bir kız kardeşi varsa, bıraktığı malın yarısı o (kız kardeşi)nindir" (Nisâ, 4/176) âyetinde, üçüncüsü de, çocuk olmaması durumunda kocanın payıyla ilgili olarak "*وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ* / Eğer çocukları yoksa eşlerinizin yapacakları vasiyetten ve borçtan sonra bıraktıkları mirasın yarısı sizindir" (Nisâ, 4/176) âyetindedir. (Serahsî, *Kitâbu'l-Mebsût*, XXIX/201)

⁹⁴ *Dörtte biri* Allah Teâlâ iki yerde anmıştır: Biri, çocuklarla birlikte bulunan kocanın payıyla ilgili olarak, "*فَلَكُمْ الرُّبْعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ* / hanuamlarımızın bıraktıklarının dörtte biri sizindir" (Nisâ, 4/12) âyetinde, diğeri, çocuk olmaması durumunda kadının payıyla ilgili olarak, "*وَلَكُمْ الرُّبْعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ* / bıraktığımızın dörtte biri, onlarındır" (Nisâ, 4/12) âyetindedir. (Serahsî, *Kitâbu'l-Mebsût*, XXIX/201)

⁹⁵ *Sekizde biri*, Allah Teâlâ bir yerde anmıştır: Bu da çocukla birlikte bulunan kadının payıyla ilgili olarak "*فَلَهُمُ الثَّمَنُ مِمَّا تَرَكْتُمْ* / çocuğunuz varsa bıraktığımızın sekizde biri onlarındır." (Nisâ, 4/12) âyetindedir. (Serahsî, *Kitâbu'l-Mebsût*, XXIX/201)

Ashâbü'l-ferâiz için tayin edilen en fazla pay sülûsân (2/3), en az pay ise sümün (1/8)'dür. Diğer paylar 1/2, 1/3, 1/4 ve 1/6 şeklindedir. Bu gruptakilerin birlikte mirasçı oldukları kişilere göre değişen pay durumları "kırk hal" diye anılır. Ashâbü'l-ferâiz'in birbirine ve asabeye göre değişen ve paylarını etkileyen durumlarına **hal** denir ve böyle kırk hal vardır.⁹⁹

Cürcânî'nin şerhinden (Ahmed Hulûsi Efendi haşiyesinden) nakledeceğimiz, Kitap, sünnet ve icmâ ile belirlenen bu on bir mirasçı ve pay durumları (kırk hal) şöyle ifade edilir:¹⁰⁰

I. FASL: EB'İN ÜÇ HALİ var.¹⁰¹ a)-Farz-ı mutlak ma'a'l-ibn ev ibnu'l-ibn ve in sefel, b) Farz ma'a't-ta'sîb ma'a'l-bint ev bintu'l-ibn ve in sefelet, c) Ta'sîbü mahz 'inde ademi hâülâi'l-mezkûreyn.¹⁰²

1. Kısım: Babanın üç hali vardır.¹⁰³ a) Ölenin oğlu ve oğlunun erkek fûrûu ile birlikte bulunduğu anda altıda bir alır. (Farz-ı mutlak/Mahza farz) b) Ölenin kızı veya oğlunun kızı veya oğlunun oğlunun... kızı ile birlikte bulunduğu anda altıda bir ve ilâve olarak asabe sıfatıyla ashâbü'l-ferâizden artanı alır. (Farz maa't-ta'sîb) c) Bu iki grup

⁹⁶ Üçte ikiyi Allah Teâlâ iki yerde anmıştır: Bunlardan biri, iki kız kardeşin payı ile ilgili olarak, "عَلَيْهِمَا التُّلْتَانِ مِمَّا / Eğer (ölenin) iki kız kardeşi varsa, bıraktığının üçte ikisi onlarıdır." (Nisâ, 4/176) âyetinde, diğeri, "فَإِنْ تَرَكَ / عَرَّةٌ نِسَاءً فَوْقَ التُّنْتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ / (Çocuklar) ikiden fazla kadın iseler, (ölenin geriye) bıraktığının üçte ikisi onlarıdır." (Nisâ, 4/11) âyetindedir. (Serahsî, Kitâbu'l-Mebsût, XXIX/201)

⁹⁷ Üçte biri Allah Teâlâ iki yerde anmıştır: Biri, çocuk ve kardeş olmaması durumunda, ananın payı ile ilgili olarak, "وَوَرَثَةُ أَبَوَاهُ فَلِأَخِيهِ التُّلْتُ / Eğer çocuğu yok da ana babası ona varis oluyorsa, anasına üçte bir düşer." (Nisâ, 4/176) âyetinde, diğeri, "فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي التُّلْتِ / Bundan fazla iseler, üçte bire ortaklırlar" (Nisâ, 4/12) âyetindedir. (Serahsî, Kitâbu'l-Mebsût, XXIX/201)

⁹⁸ Altıda biri Allah Teâlâ üç yerde anmıştır: Birincisi, çocukla birlikte bulunan ana-babanın payıyla ilgili olarak "وَلِأَخِيهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا الشُّمُّنُ / Ölenin çocuğu varsa, bıraktığı mirasta ana babasından her birinin altıda bir hissesi vardır." (Nisâ, 4/11) âyetinde; ikincisi, kardeşlerle birlikte bulunan ananın payıyla ilgili olarak, "فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأَخِيهِ الشُّمُّنُ / Eğer kardeşleri varsa, anasının payı altıda birdir." (Nisâ, 4/11)âyetinde; üçüncüsü de, tek ana bir kardeşin payıyla ilgili olarak "وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا الشُّمُّنُ / Eğer miras bırakan erkek veya kadının evlâdı ve ana babası olmayıp bir erkek veya bir kız kardeşi varsa, her birine altıda bir düşer " (Nisâ, 4/12) âyetindedir. (Serahsî, Kitâbu'l-Mebsût, XXIX/201)

⁹⁹ Karaman vd., Kur'ân Yolu, II/16.

¹⁰⁰ Bu noktadan sonra Cürcânî'nin Şerhu's-Sirâciyye'sinin kenarında bulunan Ferâizi Ahmed Hulûsi Efendi Cerîdesi isimli haşiyeden nakledeceğimiz ve Cürcânî'nin Şerhu's-Sirâciyye'sinden açıklamalar ilave edeceğimiz kısmın bizim çevirimize, açıklamalarımızla karışmaması için farklı bir format kullandık. Ahmed Hulûsi Efendinin metnini italik bir şekilde verdik ve sayfa yapısını daralttık. Bu metnin hemen peşinde Cürcânî şerhindeki yerini dipnotla belirttik. Kendi sadeleştirmemizi de normal formatta/yazı stilinde ve sayfa yapısında kullandık. Bu sadeleştirme arasına taşıyamadığımız bazı kısa açıklamaları da dipnotta vermek durumunda olduk.

¹⁰¹ İmam Muhammed (ra) ferâiz kitabına babanın mirasını açıklayarak başlamıştır. Cürcânî de bu geleneğe uymuştur. Hanefî alimler Allah'ın kitabına uyarak çocukların mirasıyla başlamayı güzel görmüşlerdir. Çünkü Allah Teâlâ "أُولَادِكُمْ /Allah size çocuklarınız hakkındaemreder" (Nisâ, 4/11) buyurur. Bkz. Serahsî, Kitâbu'l-Mebsût, XXIX/185.

¹⁰² Cürcânî, Şerhu's-Sirâciyye, s. 15.

¹⁰³ Baba evladının (erkek veya kız) ölümüyle onların malından miras alır.

mirasçı bulunmadığında asabe olur. Başka mirasçı yoksa terikenin tamamını, varsa bunlardan artanı alır. (mahza *ta'sîb*)

II. FASL: *CED ke'l EB. Ve Sâkitun bi'l-eb illâ fi erbe'ı mesâil. Yani dört meselede ced eb gibi değildir.*¹⁰⁴ *Fe'ağrif.*¹⁰⁵

2. Kısım: Dede baba gibidir.¹⁰⁶ Böylece dedenin dört durumu vardır. İlk üç hali babaninkiyle aynıdır. Dördüncü hal babanın sağ olması halidir ki bu durumda dede mirasçı olamaz. Tetkikle düşün.

III. FASL: *EVLÂDİ ÜMMİN ÜÇ HALİ var. a) Südüs li'l-vâhid, b) Sülüs li'l-ekser, sevâün kane müzekkeran ev müennesen c) Sükûtu veled ile veled ibn ile ve in sefel. Eb ile ced ile bi'l-ittifak.*¹⁰⁷

3. Kısım: Ana bir baba ayrı kardeşlerin, anneden miras alacakları zaman, üç durumu vardır.¹⁰⁸ a) Bir tane ise altıda bir alır. b) Birden fazla iseler terikenin üçte birini erkek kadın ayırımı yapmaksızın eşit olarak paylaşırlar. c) Ölenin oğlu, oğlunun oğlu, babası, dedesi ile birlikte bulunurlarsa ittifakla mirasçı olamazlar.¹⁰⁹

IV. FASL: *ZEVCİN İKİ HALİ var. a) Nısf 'inde ademi'l-veled ve veledü'l-ibn ve in sefel. b) Rubu' 'inde'l-vücûd. Fe'ağrif.*¹¹⁰

4. Kısım: Kocanın (zevc) iki hali var.¹¹¹ a) Ölenin (miras bırakanın) çocukları veya oğlunun oğlu veya kızı ile birlikte bulunduğu terikenin yarısını koca alır, b) Ölenin (miras bırakanın) çocukları veya oğlunun... oğlu veya kızı ile birlikte bulunduğu terikenin dörtte birini alır.

V. FASL: *ZEVCÂTIN İKİ HALİ var. a) Rubu' 'inde ademi'l-veled ve veledü'l-ibn ve in sefel, b) Sümün 'inde'l-vücûd*¹¹²

5. Kısım: Hanımların (zevcât) iki durumu var.¹¹³ a) Ölenin çocukları veya oğlunun... oğlu veya kızı bulunmadığında dörtte bir alır. b) Ölenin çocukları veya oğlunun... oğlu veya kızı ile birlikte bulunduğu sekizde bir alır.

VI. FASL: *SULBİYYENİN ÜÇ HALİ var: a) Nısf li'l-vâhide, b) Sülüsâni li'l-ekser, c) Asabeyi müştereke ma'a ehîhâ ve li'z-zekeri mislü hazzi'l-ünseyeyn*¹¹⁴

¹⁰⁴ Cürcânî, *Şerhu's-Sirâciyye*, s. 16.

¹⁰⁵ Ahmed Hulûsi Efendi metinlerinin sonuna, bazen burada olduğu gibi "fe'ağrif/ tetkikle düşün" (Mesela bkz. s. 16, 18, 56, 91, 116, 119, 121, 123.) ibaresi eklemekte, bazen de "fe'fhem/anla" (Mesela bkz. s. 18, 19, 36, 65, 76, 98, 108, 115, 124, 140) demektedir.

¹⁰⁶ Dede torunlarının (erkek veya kız) ölümüyle vâris olur.

¹⁰⁷ Cürcânî, *Şerhu's-Sirâciyye*, s. 17.

¹⁰⁸ Ana bir baba ayrı kardeşlerden birinin ölümü halinde diğer kardeşler vâris olurlar.

¹⁰⁹ Ali Haydar Efendi *Teshîlü'l-Ferâizinde* bu meselede eşlerin lian hususunda çocukların mirastan paylarını Redd'ül-Muhtar'dan naklen genişçe izah etmektedir. Ali Haydar Efendi *Teshîlü'l-Ferâiz*, İstanbul Asitane Kitabevi, ts. s. 47.

¹¹⁰ Cürcânî, *Şerhu's-Sirâciyye*, s. 18.

¹¹¹ Koca, hanımının ölmesi halinde mirasçı olur.

¹¹² Cürcânî, *Şerhu's-Sirâciyye*, s. 18.

¹¹³ Hanım, kocasının ölmesiyle vâris olur.

¹¹⁴ Cürcânî, *Şerhu's-Sirâciyye*, s. 19.

6. Kısım: Kız, babadan ve anneden miras alacaksa, üç hali var: a) Ölenin oğlu olmayıp bir kızı varsa terikenin yarısını alır. b) Aynı durumda iki veya daha çok kız varsa, üçte ikiyi aralarında paylaşırlar. c) Ölenin oğlu varsa kız asabe olur. Ashâbü'l-ferâizden artanı oğul iki, kız bir hisse almak üzere paylaşırlar.¹¹⁵

VII. FASL: İBNİYYENİN ALTI HALİ var. a) *Nısf li'l-vâhide*, b) *Sülüsân li'l-ekser 'inde 'ademi's-sulbiyye*, c) *Sulbiyye-i vâhide ile südüs*, d) *Sulbiyyeteyn ile ademü'l-irs*, e) *İllâ meğer onların hizasında veya esfelinde ğulâm olursa asabe-i müştereke maahû ve li'z-zekeri mislü hazzi'l-ünseyeyn*, f) *Sukût bi'l-İbn*¹¹⁶

7.Kısım: Oğlun kızının (kız torunlar) altı hali var: a) Ölenin oğlu veya kızı bulunmaz da oğlunun bir kızı bulunursa terikenin yarısını alır. b) Aynı durumdaki oğlun kızı birden fazla ise, üçte ikiyi aralarında eşit olarak paylaşırlar. c) Ölenin oğlu bulunmaz da oğlunun kızı ölenin bir kızı ile birlikte bulunursa altıda bir alır. d) Aynı durumda ölenin birden fazla kızı varsa oğlun kızı mirasçı olamaz. e) Ölenin oğlu olmayıp da onun oğul ve kızları beraber buldukları takdirde müşterek asabe olurlar ve ashâbü'l-ferâizden artanı ikili birli paylaşırlar. f) Oğlun kızları oğul ile birleştiklerinde mirasçı olamazlar.

VIII. FASL: EHAVÂT LEHÜMÂNIN BEŞ HALİ var. a) *Nısf li'l-vâhide*, b) *Sülüsân li'l-ekser*, c) *Asabe-i müştereke ma'a ehîhâ ve li'z-zekeri mislü hazzi'l-ünseyeyn*, d) *Asabe-i mahzâ ma'a'l-benât ev benâtu'l-ibn ve in sefelet*, e) *Sukût ibn ile, İbn ibn ile ve in sefel; eb ile bi'l-ittifâk, ced ile bi'l-ihtilâf*¹¹⁷

8. Kısım: Ana baba bir kız kardeşlerin beş hali var: a) Bir tane ise terikenin yarısını alır. b) İki veya daha çok iseler üçte ikiyi paylaşırlar. c) Ölenin ana baba bir kız kardeşi aynı durumdaki erkek kardeşiyle birlikte bulunurlarsa müşterek asabe olurlar ve ashâbü'l-ferâizden artanı ikili birli paylaşırlar. d) Ölenin kızı, oğlunun kızı ve oğlunun... oğlunun kızı ile birlikte bulunurlarsa asabe olur, kalanı alırlar. e) Ölenin oğlu, oğlun...oğlu, babasıyla (ittifakla) veya sahih dedesi ile (ihtilafla) birlikte bulunurlarsa mirasçı olamazlar.

IX. FASL: EHAVÂT Lİ EB'İN YEDİ HALİ var. a) *Nısf li'l-vâhide*, b) *Sülüsân li'l-ekser 'inde ademi ehavât lehumâ*, c) *Üht lehumâ ile südüs*, d) *Uhteyn lehumâ ile ademü'l-irs*, e) *İllâ meğer onlar ile bile eh li eb olursa asabe-i müştereke maahû ve li'z-zekeri mislü hazzi'l-ünseyeyn*, f) *Asabe-i mahza ma'a'l-benât ev benâtu'l-ibn ve in sefelet*, g) *Sukût ibn ile, ibn ibn ile ve in sefel, eb ile bi'l-ittifâk, ced ile bi'l-ihtilâf ve dahî eh lehumâ ile bi'l-*

¹¹⁵ Cahiliye devrinde Araplar herkese istenildiği kadar malın vasiyet edilebileceğini kabul etmişlerdi. Vârisi kızlardan ibaret olan kimse, malının tamamını bir başkasına vasiyet edebilirdi. Asr-ı Saadette Araplar, bu konuda Yahudileri taklit etmekteydiler (Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, IX/203.) İslam bunu, sadece mirasçılardan dışındaki kimselere ve terikenin üçte birine tahsis etti. Bu anlamda İslam miras üzerinde büyük değişiklikler getirmiştir. Karaman, "İslam Hukukunun Oluşumu", II/237.

¹¹⁶ Cürcânî, *Şerhu's-Sirâciyye*, s. 19.

¹¹⁷ Cürcânî, *Şerhu's-Sirâciyye*, s. 23.

ittifâk sâkıtadır. Kezâlik uht lehumâ ile sâkıtâ, bint ile ya bintü'l-ibn ile asabe olur ise ¹¹⁸

9.Kısım: BABA BİR KIZ KARDEŞİN YEDİ HALİ var. a) Kız kardeş bir tane ise terikenin yarısını alır. b) Birden fazla iseler üçte ikiyi eşit olarak paylaşırlar. c) Bu durumdaki kız kardeş bir tane ana baba bir kız kardeşle birlikte bulunurlarsa altıda bir alır. d) Ana baba bir kız kardeş birden fazla ise baba bir kız kardeş mirasçı olamaz. e) Baba bir kız kardeş baba bir erkek kardeşle birlikte bulunurlarsa müşterek asabe olurlar, kalanı ikili birli paylaşır. f) Ölenin kızı veya oğlunun kızı ile birlikte bulunursa asabe olur ve kalanı alır. g) Ölenin oğlu, oğlunun oğlu..., babası (ittifakla), dedesi(ihtilaf), ana baba bir erkek kardeşleri (ittifakla), asabe olan ana baba bir kız kardeşleriyle beraber bulunurlarsa mirasçı olamazlar.

X. FASL: ÜMMÜN ÜÇ HALİ VAR. a) *Südü's ma'a'l-veled ve veledü'l-ibn ve in sefel, ev'i'l-ünseyeyn mine'l-ihveti ve'l-ehavâti, b) Sülüsü kül, 'inde ademi hâulâi'l-mezkûriyn, c) Sülüs mâ yebkâ fi'l-mes'eleteyn zevc ve ebeveyn ev zevce ve ebeveyn, eb mekanında ced olsa idi sülüsü cemî'ı mal 'indehümâ, sülüsü mâyebkâ 'inde Ebî Yûsuf*¹¹⁹

10. Kısım: ANNENİN ÜÇ HALİ var: a) Ölenin çocukları veya oğlunun... oğlu veya kızı yahut ölenin birden fazla erkek veya kız kardeşiyle birlikte bulunduğu altıda bir alır. b) Ölenin babası ve eşi ile birlikte bulunduğu eşten artanın üçte birini alır. Bu durumda baba asabe olarak geriye kalanı alır. c) Zevc ve ebeveyn yahut zevce ve ebeveyn şeklinde bu iki grup mirasçı bulunmadığında bütün terikenin üçte birini alır. Baba yerinde dede olsa idi İmamı Azam ve İmam Muhammed'e göre bütün terikenin üçte birini, Ebû Yusuf'a göre de kalanın üçte birini alır.

XI. FASL: CEDDE İÇİN: a) *Südü's var. Ve li ümmün kânet ev li ebin vâhideten kânet ev eksera izâ künne sâbitâtin mütehâziyâtin fi'd-dereceti, b) Sükût külli ümm ile ebeviyyât dahî eb ile kezâlik ced ile illâ ümmü'l-eb değil. Kurbâ bu'dâyı men eder. Vârise olsun mahcûbe olsun. İhdâhümâ karâbeti vâhîde uhrâ karâbeteyn sahibi olsalar idi südü's beynehümâ da insâfen taksîm olunur 'inde Ebî Yusuf. İslâsen taksîm olunur 'inde Muhammed (ra).*¹²⁰

11. Kısım: NİNE için a) Mirasçı oldukları durumlarda altıda bir alırlar. Nine birden fazla ise bunu eşit olarak paylaşırlar. b) Nine ana ile beraber bulunursa veya baba ve dededen nineler baba veya dede ile birlikte bulunurlarsa mirasçı olamazlar. *Vârise* olsun *mahcûbe* olsun yakın derecedeki nine, uzak derecede olanı mirastan düşürür. Ninelerden biri bir derece ile yakın olur, diğeri de iki derece ile yakın olursa, İmam-ı Ebû Yûsuf (ra)'a göre südü'sü (1/6) yarı yarıya paylaşırlar. İmam-ı Muhammed (ra)'e göre de südü'sü (1/6) üçte bir oranında paylaşırlar..

¹¹⁸ Cürcânî, Şerhu's-Sirâciyye, s. 25.

¹¹⁹ Cürcânî, Şerhu's-Sirâciyye, s. 27.

¹²⁰ Cürcânî, Şerhu's-Sirâciyye, s. 30.

SONUÇ

İnsanlar için rehber ve hidayet kaynağı olan Kur'ân-ı Kerim, insan hayatını ilgilendiren tüm konularda onlara rehberlik edecek mesajlar ihtiva etmektedir. En geniş anlamıyla kulluğun çerçevesine girecek olan, insanın sosyal ve ekonomik hayatını ilgilendiren konularda ilahi mesajlar göndermiştir. İşte söz konusu konulardan biri de miras meselesidir.

İslam miras hukukunda ferâiz kelimesi, 'kesin olarak takdir edilmiş, belirlenmiş, farz kılınmış miras hisseleri' anlamına gelmektedir. Belirlenen hisselerin sahiplerine de 'ashab-ı ferâiz' denilmektedir. Bu ölçüler belirlenmeden önce, Müslümanlar cahiliye dönemindeki uygulamaları bir dönem devam ettirmişlerdir. Medine'ye hicretle birlikte kardeşlik ve hicret esasına dayanan mirasçılık esası uygulanmıştır. Medine döneminin ortalarına doğru da miras âyetleri indirilmiştir.

Tarih boyu bir tarafta insana mülkiyet hakkı tanımayan sistemler, diğer tarafta insana malında sınırsız hürriyet veren, dolayısıyla yabancı bir kimseye bile malının tamamını vasiyet imkânı tanıyan sistemler var olagelmıştır. Bütün sistemlerde miras hukukunda en önemli gaye, ölenin geride bıraktığı terekede hak sahibi olan kimseleri iyi tespit etmek, sonra da bu terekeyi hak sahiplerine adaletli bir şekilde paylaşmak ana prensip olarak hep düşünülmüştür. Ancak bu prensibin göz ardı edildiği dönemler de hep olmuştur. Adalet prensibi, kaynağını ahiret inancından alan ulvî bir prensiptir. Adalet prensibi, temeli ilâhî emirler olan İslam hukuku ve onun bir bölümünü oluşturan miras hukuku içerisinde daha da önem kazanmaktadır.

Fıkıh kitaplarımızda mirasın esasları, hisseler en ince ayrıntısına kadar zikredilirken, bunların bağlayıcılığı konusuna fazla değinilmemiştir. Ancak ferâiz kelimesi, mahiyeti ve anlam alanı itibariyle keyfiliğe imkân bırakmayan, bilakis ilâhî irade tarafından tayin edilen ve 'taabbudîlik' özelliğini bünyesinde barındıran bir kelimedir. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır' da bu durumu kendi veciz ifadesiyle "*Şüphesiz yok ki bu farizaları/hisseleri belirleyen ve size tavsiye eden Allah, ta ezelden beri âlim ve hâkimdir. Bundan dolayı bunların hepsini, Allah Teâlâ'nın, ilim ve hikmeti ile farz ve takdir buyurmuş olduğunda, dünya ve ahiret fayda ve menfaatinize uygun bulunduğu hiçbir şüphe etmeyiniz. Bu paylaşmanın doğru olduğunu, noksan aklınız kavramaz da "kadınlara hiç verilmeseydi veya eşit verilseydi yahut şu yönü şöyle olsaydı" gibi düşüncelere saplanacak olursa, onu Allah'ın ilmine havale ediniz ve gereği ile amel ediniz.*"¹²¹ şeklinde dillendirmiştir.

Peygamberimizin ferâizin öğrenilip ve öğretilmesi yolundaki hadisine imtisalen ele aldığımız bu çalışmanın, konu ile ilgili yapacağımız veya yapılacak diğer çalışmaların başlangıcını teşkil etmesini ümit ediyorum. Bu çalışma ile zikri geçen hadislerle muhatap olabilmek, bizim için ve bu sahada çalışma yapanlar için en büyük bahtiyarlık sayılacaktır.

¹²¹ Yazır, *Hak Dini*, II/1309.

KAYNAKÇA

- ABDULLAYEV Övez Muhammed (2005). *Seyyid Şerif Cürcânî'de Tanrı-Alem Tasavvuru* (Basılmamış doktora tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Bursa.
- ABDÜLBÂKÎ Muhammed Fuad (1982). *Mu'cemü'l-Müfehres li elfâzî'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, İstanbul: Mektebetü'l-İslâmiyye.
- AHMED B. HANBEL (1413/1992). *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- AKTAN Hamza (1991). *Mukâyeseli İslâm Miras Hukuku*, İstanbul: İşaret Yayınları
- (1994). "Miras", Şamil İslam Ansiklopedisi, İstanbul:
- (1991). *Mukâyeseli İslâm Miras Hukuku*, İstanbul: İşâret Yayınları.
- (2006) "Miras", DİA., İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- ALİ HAYDAR Efendi (tsz.). *Teshîlü'l-Ferâiz*, İstanbul: Asitane Kitabevi.
- (tsz.). *Teshîlü'l-Ferâiz*, sad. Orhan Çeker, Konya: Tekin Kitabevi
- ATEŞ Ali Osman (2006). "Asr-ı Saadet'te Dinler ve Gelenekler", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslam*, İstanbul: Beyan Yayınları.
- BARDAKOĞLU Ali (1995). "Ferâiz", DİA., İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- (2006). "Miras", İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, (Ed.) İbrahim Kafi Dönmez, İstanbul: MÜİFV. Yayınları.
- BİLMEN Ömer Nasuhi (1969) *Hukuku İslâmiyye ve Istulâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, İstanbul: Bilmen Yayınevi.
- BUHÂRÎ Muhammed b. İsmail (1413/1992). *Sahîhi Buhârî*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- CESSÂS Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî (1917). *Ahkâmü'l-Kur'ân*, ysz.: Matbaatü'l-Evkafî'l-İslâmiyye
- CÜRCÂNÎ Seyyid Şerîf (trs.) *Şerhu's-Sırâciyye / Ferâizi Ahmed Hulûsi Efendi Cerîdesi*, yrs.
- ÇETİNER Bedreddin (1996). *Esbab-ı Nüzul*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- DÂRİMÎ Ebû Muhammed Abdullah (1414/1996). *Sünenü'd-Dârimî*, Tah. Mustafa Deybü'l-Buğa, Dimeşk: Dâru'l-Kalem.
- DÖNDÜREN Hamdi (1991). "Ashâbü'l-Ferâiz", DİA., İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- EBÛ DÂVÛD Süleyman b. Eş'as (1413/1992). *Sünenü Ebî Dâvûd*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- ELİAÇIK Muhittin (2008). "Denizlili Körelîzâde Es'ad Efendi'nin Mir'ât'ı Ferâiz'i" *Diyanet İlmî Dergi*, cilt, 44, sayı, 4 Ankara:
- ESED Muhammed (1999). *Kur'ân Mesajı Meal-Tefsir*, çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İstanbul: İşaret Yayınları.
- GÜMÜŞ Sadreddin (1987). "Cürcânî ve Hâşiye ale'l-Keşşâf'ı", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 5-6, yıl: 1987-88.
- (1993). "Cürcânî, Seyyid Şerîf", DİA, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- (1984). *Seyyid Şerif Cürcânî ve Arap Dilindeki Yeri*, İstanbul: İSAV.
- ISFEHÂNÎ Ebi'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed Rağîb (tsz.). *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, Tahkik. Muhammed Seyyid Keylânî, Beyrut: Dâru'l-Mârife.

- İBN HİŞAM Ebû Muhammed Abdülmelik (1375/1955). *Siretü'n-Nebeviyye*, nşr. Mustafa Saka İbrahim Ebyârî Abdülhafız Çelebi, Kahire.
- İBN KESİR İsmail b. Ömer (1388/1969). *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî
- İBN MÂCE Muhammed b. Yezid (1413/1992). *Sünenü İbn Mâce*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- İBN MANZUR Cemaluddin Muhammed b. Mükerrerem (1408/1988). *Lisânü'l-Arab*, Thk. Ali Şîrî, Beyrut:
- İBNÜ'L-ARABÎ Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah (tsz.). *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Abdülkâdir Ata, Beyrut: Dârü'l-Fikr,
- KARAMAN Hayreddin vd. (2007). *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri*, Ankara: DİB. Yayınları.
- KARAMAN Hayreddin (2001). *Mukâyeseli İslâm Hukuku*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- (2006). "İslam Hukukunun Oluşumu" *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslam*, İstanbul: Beyan Yayınları.
- KAVAKÇI Yusuf Ziya (1975). *Suriye-Roma Kodu ve İslâm Hukuku*, Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- KOCA Ferhat (1995). "el-Ferâizü's-Sirâciyye" DİA., İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- KURTUBÎ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekir (1427/2006). *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'ân*, thk., Abdullah b. Abdülmuhsin Türkî, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- MAZHARÎ Kâdî Muhammed Senâullah Pânipetî (tsz.). *Tefsîru'l-Mazharî*, Tahric İbrahim Şemsi, ysz.: Mektebei Farukiyye.
- MÜSLİM Müslim b. Haccac (1413/1992). *Sahîhu Müslim*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- ÖZTÜRK Yaşar Nuri (1997). *Kur'ân'daki İslam*, İstanbul: Yeni Boyut Yayınları.
- RÂZÎ Fahrüddin (1422/2001). *Tefsîr-i Kebîr*, Beyrut: Dâru İhyâi Türâs el-Arabî.
- SÂBÜNÎ Muhammed Ali (tsz.). *Revâi'u'l-Beyân Tefsîru Âyâtî'l-Ahkâmi mine'l-Kur'ân*, İstanbul: Dersâadet,
- (1987). *Safvetü't-Tefâsîr*, İstanbul: Dâru'l-Ensâr.
- SANCAR Ebî'l-Berekât Muhammed Bedreddin (1413/1992). *Tefsîru Ebde'u'l-Beyân li Cemî'i Âyi'l-Kur'ân*, İzmir: Dâru'n-Nîl.
- SECÂVENDÎ Ebû Tâhir Sirâcüddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdırreşîd (1999/1420) *Metnu's-Sirâciyye fi'l-Ferâizi fi Sevbihî'l-Cedîd*, Haz. Muhammed Masum bin Ahmed Vanlıoğlu, İstanbul: Hanefiyye Kitapçılık.
- SERAHSÎ Şemsüddîn (tsz.). *Kitâbu'l-Mebsût*, Beyrut: Dâru'l-Mârife.
- SERAHSÎ Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed (2008). *Kitâbu'l-Mebsût*, (Ed. Mustafa Cevat Akşit), İstanbul: Gümüşev Yayıncılık.
- SUYÛTÎ Celâleddin (1424/2003). *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr*, Thk., Abdullah b. Abdülmuhsin Türkî, Kâhire.
- TABERÎ Muhammed b. Cerîr (tsz.). *Câmi'u'l-Beyân 'An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Mısır.
- TİRMİZÎ Muhammed b. İsa (1413/1992). *Sünenü Tirmîzî*, İstanbul: Çağrı Yayınları.

-
- TÜRKER Ömer (2006). Seyyid Şerif Cürcanî'nin Tevil Anlayışı: Yorumun Metafizik, Mantiki ve Dilbilimsel Temelleri, (Basılmamış Doktora Tezi) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul:
- UZUNPOSTALCI Mustafa (1988). *Hukuk ve İslâm Hukuku*, Konya:
- YAVUZ Hulûsi (1989). "Ahmet Hulûsi Efendi", DİA., İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı.
- YAZICI Abdurrahman (2005). "Sahabe Dönemi Miras Hukuku Uygulaması", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul:
- YAZIR Elmalılı M. Hamdi (tsz.). *Hak Dini Kur'ân Dili*, ysz.: Eser Neşriyat,
- YILDIRIM Celal (2001). *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, İstanbul: Anadolu Yayınları
- YÜRÜK İsmail (2001). "Seyyid Şerif Cürcânî'ye Göre İslam Mezheplerinin Sınıflandırılması" *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 1, sayı: 1,